

ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА ЗАГУМЕННА,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра теорії та історії держави і права;

 <https://orcid.org/0000-0003-0617-8363>,
e-mail: yuliyazagum@gmail.com

ПОГЛЯДИ НІКОЛЛО МАКІАВЕЛЛІ НА ПУБЛІЧНУ БЕЗПЕКУ

У статті досліджено та розкрито розуміння побудови концепцій феномена публічної безпеки у філософсько-правових поглядах Нікколо Макіавеллі.

У тогочасній Європі гарантування публічної безпеки було надзвичайно актуальним завданням практично для кожної держави, що передбачало турботу про індивідуальне спасіння людини, тобто пошук упевненості у вірі, на індивідуальному рівні, а на колективному рівні – піклування про захист підданих від насильства, війни, несправедливості, голоду, зростання цін, злиднів, турбота про суспільний добробут у найширшому розумінні. Акцентовано, що одна з найбільш популярних та докладно опрацьованих концепцій публічної безпеки того часу була запропонована видатним італійським мислителем, дипломатом і політичним діячем Нікколо Макіавеллі (1469–1527). Довкола її змісту, сенсу та спрямованості точилися і досі точаться гострі наукові дискусії, які торкаються окремих спірних моментів безпекової концепції та допомагають краще з'ясувати важливі нюанси макіавеллівського бачення публічної безпеки і ключових інструментів її гарантування.

За результатами дослідження зроблено висновок, що безпековій концепції Макіавеллі властиві раціоналізм, секуляризм, прагматизм, націоналізм, акцент на поєднанні силових та правових елементів із переважанням перших, інституційних та особистісних чинників публічної безпеки з пріоритетом перших, інструментів психологічного тиску (залякування, щоб тримати в покорі народ), військової сили і дипломатії (щоб запобігати зовнішнім загрозам), розмежуванні етики та політики у сфері публічної безпеки, збалансованому ставленні до необхідності підтримання внутрішньої і зовнішньої безпеки, високій оцінці історичного досвіду гарантування безпеки в античності та в сучасних йому централізованих і абсолютистських державах на ранньому етапі.

Ключові слова: *Ренесанс, Реформація, публічна безпека, національна безпека, безпека, Нікколо Макіавеллі, державець.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. Період Ренесансу та Реформації, що хронологічно охоплює другу половину XV – кінець XVI ст., характеризується тим, що християнський світ поступово, але невпинно віддалявся від Середньовіччя, розпадаючись на систему суверенних національних держав. Водночас синхронно із цими процесами «національні правопорядки набували самостійного значення, що відповідало становленню національних держав» (Кресін, 2017, с. 64).

Водночас Реформація позначила конфесійний розкол Європи та стала причиною пошуку алгоритмів співіснування держав з різними християнськими конфесіями, до чого, природно, європейські народи ще не були готові. У тяжкій релігійній конфронтації вони мали виборювати принципи толерантності та взаємоповаги. У більшості країн Європи державці швидко перехоплювали власність і юрисдикції в церкві та стрімко секуляризувалися.

Тим самим Реформація була «остаточним триумфом світської влади в боротьбі з Церквою, що тривала вже кілька століть» (Allen, 1928). Цей триумф відкриває шлях поступовій десакралізації політико-правової сфери, що зрештою «приводить до досить суперечливого поєднання двох ідей: з одного боку, незалежності монархів і очолюваних ними держав, абсолютності останніх, більше не включених до всесвітньої теологічної та світської ієрархії; з іншого – суспільної легітимності держав і, виходячи з цього, необхідності знаходження певної кореляції між волею монархів і волею суспільств» (Кресін, 2017, с. 223). Означені процеси накладаються на конфліктність, що суттєво зросла між державами і підживлюється як релігійними, так і територіальними причинами. Ескалація насильства та експансіонізму заповнила весь політико-правовий простір Європи, «вихлюпулася» у Новий Світ та відповідно надала нові

імпульси комплексові безпекових проблем, що закономірно стають предметом осмислення в тогочасній політико-правовій думці, яка була змушена реагувати на нові суспільно-політичні, правові, етнонаціональні та конфесійні умови.

Отже, у тогочасній Європі гарантування публічної безпеки було надзвичайно актуальним завданням практично для кожної держави, що передбачало турботу про індивідуальне спасіння людини, тобто пошук упевненості у вірі, на індивідуальному рівні, а на колективному рівні – піклування про захист підданих від насильства, війни, несправедливості, голоду, зростання цін, злиднів, турботу про суспільний добробут у найширшому розумінні. Тому практично всі політичні лідери держав (абсолютну більшість з яких у тогочасній Європі становили монархії) прагнули легітимізувати принаймні на символічному рівні маніфестацію турботи про публічну безпеку безвідносно до ступеня усвідомлення її змісту, нюансів, проявів і форм. Належне врядування дедалі більше асоціюється з безпечним урядуванням, з управлінням, що здатне гарантувати безпеку якнайбільшій кількості людей протягом найтривалішого період часу.

Одна з найбільш популярних та докладно опрацьованих концепцій публічної безпеки була запропонована видатним італійським мислителем, дипломатом і політичним діячем Нікколо Макіавеллі (1469–1527). Довкола її змісту і спрямованості точилися та досі точаться гострі наукові дискусії (Yigzaw, 2017; Росock, 1975; Skinner, 1978; Strauss, 1958), які торкаються окремих спірних моментів безпекової концепції та допомагають краще з'ясувати важливі нюанси макіавеллівського бачення публічної безпеки та ключових інструментів її гарантування.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою дослідження є з'ясування особливостей побудови концепцій феномена публічної безпеки у філософсько-правових поглядах Нікколо Макіавеллі. Задля досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*: з'ясувати особливості побудови концепцій феномена публічної безпеки за доби Відродження та Реформації в європейській політико-правовій думці з одночасною експлікацією ключових теоретичних узагальнень у цій сфері; опрацювати основні праці Макіавеллі, в яких були артикульовані фундаментальні безпекові погляди.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Слід зауважити, що методологія дослідження правового феномена публічної безпеки пов'язана із

залученням до методологічного арсеналу таких науково-теоретичних підходів і пояснювальних схем, які б забезпечили поглиблене, всебічне пізнання згаданого явища в єдності його онтологічних, феноменологічних, нормативних, діяльнісних, структурних, функціональних та ціннісних компонентів і форм прояву. Це особливо важливо з того погляду, що всі означені компоненти повинні враховуватися в модернізації цього суспільного явища в умовах сучасної України з огляду на глибоку практичну потребу розбудови сучасної системи національної безпеки, здатної забезпечити не лише актуальні потреби особи, суспільства та держави, а й гарантувати на майбутнє утвердження та розвиток ключових конституційних цінностей, що підлягають першочерговому захистові з боку всіх суб'єктів її забезпечення.

Зайве наголошувати на тому, що методологічні підвалини дослідження публічної безпеки в теоретико-правовому розрізі є фундаментальними засадами розкриття онтологічних (сутнісних), феноменологічних (форм зовнішнього прояву), аксіологічних (ціннісних), структурних і функціональних, інституціональних та нормативно-правових аспектів сторін досліджуваної проблематики. Натомість сучасні теоретичні підходи, як засвідчує їх неупереджений науковий аналіз, до визначення сутності та правової природи феномена національної безпеки, на жаль, вирізняються суттєвою невизначеністю в панівних поглядах на безпеку як таку й характеризуються значною недооцінкою низки методологічних аспектів формування стратегії національної безпеки, що передбачає єдиний, здебільшого вже не адекватний сучасним вимогам алгоритм мислення, ухвалення переважно шаблонних, а отже, переважно помилкових стратегічних рішень і розбалансування діяльності у сфері безпеки тощо (Загуменна, 2021), що призводить чи здатне призвести до суттєвих (людських, матеріальних, територіальних та інших) втрат і завдати значної шкоди ключовим національним інтересам як конституційним цінностям. Методологічною основою нашого дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, у межах якого було застосовано методи аналізу та синтезу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Основними працями, в яких були артикульовані фундаментальні безпекові погляди Макіавеллі, є його твори «Державець» (Мак'явеллі, 2007), «Розмірковування про десять книг Тита Лівія» (Machiavelli, 1965a), «Мистецтво війни» (Machiavelli, 1965b), «Флорентійські хроніки» (Мак'явеллі, 2007). Вони

містять чималий (чи не найбільший і не найвпливовіший у межах усієї політико-правової думки раннього Нового часу) конгломерат ідей, концептів, настанов і практичних рекомендацій, що не лише зафіксували оригінальну авторську безпекову політико-правову концепцію, а й містили чимало суперечливих поглядів, аналіз яких дає змогу по-різному оцінювати спадщину цього видатного мислителя – від ідеї безпекового аморалізму (публічна безпека перебуває поза шкалою моральних цінностей і має забезпечуватися засобами, які можуть бути аморальними з точки зору суспільної моралі) до ідей раціоналізму, реалізму і прагматизму, застосування яких обстоював їх автор у безпековій сфері. Створений Макіавеллі образ публічної безпеки «концептуально направлений на пошук сталого політичного порядку, захищеного інституційно. Порушуючи у своїй раціонально обґрунтованій концепції порядку рівновагу між силою та чесністю, між владою і повагою, віддаючи пріоритет інституціалізації, флорентієць силу раціонального мислення передає на службу силі влади» (Левчук, 2009, с. 319).

Як і для більшості гуманістів, безпекова концепція Макіавеллі мала чітко окреслені антропологічні засади, тобто спиралася на ґрунтовні авторські уявлення про специфіку людської природи, в особливостях якої і криється, на думку мислителя, базова людська потреба в безпеці як такій. Виходячи із засад антропологічного песимізму (природа людини лиха, зла, агресивна), він вважає, що людські властиві конкуренція й боротьба, за умови розгортання та поширення яких у суспільстві безпечно життя може гарантувати лише держава, що змушує людей коритися їй та її законам. Загалом Макіавеллі (1950) вважає, що «про людей ... можна сказати, що вони невдячні, непостійні, лицемірні, боягузливі перед небезпекою, жадібні до наживи. Поки їм робиш добро, вони всі твої, пропонують тобі свою кров, майно, життя, дітей, все це доти, доки потреба далека, як я уже сказав, але тільки-но вона починає наблизитися, люди вчиняють бунт. Державець, який повністю покладається на їхні слова, вважаючи непотрібними інші заходи, пропаде».

Тому державець, який прагне успіху і тривалого утримання при владі, найперше має гарантувати безпеку і захист своїх підданих. Водночас він має застосовувати силу та репресії (тобто діяти силою залякування), адже лише вони можуть стримати агресивні прояви людської природи, які не вщухають із часом, але набувають дедалі небезпечніших проявів і

тому потребують справжнього управлінського мистецтва з метою їх приборкання й мінімізації їх деструктивних наслідків. На думку Макіавеллі (1950), приборкання людських пристрастей та стримування агресивних проявів людської природи, що переростають у соціальні й політичні конфлікти, передбачає неодмінне застосування сили з боку публічної влади, адже сила породжує страх. Саме він, з точки зору мислителя, є найпотужнішим соціальним зв'язком, здатним загнуждати агресивні прояви людської природи в інтересах збереження цілісності соціуму. Як зауважує Макіавеллі (1950), «люди менше бояться образити людину, яка викликала любов, ніж того, хто діяв страхом. Адже любов тримається узами вдячності, але оскільки люди лихі, то ці узи рвуться за всякої слушної для них нагоди. Страх же ґрунтується на боязні перед карою; він не полишає тебе ніколи». Недаремно деякі дослідники вживають щодо безпекової концепції Макіавеллі назву «політика страху» (Woodley, 2016).

Зразком ідеалу публічної безпеки для Макіавеллі, як і для багатьох інших сучасних йому європейських гуманістів, були античні часи, зокрема доба Стародавнього Риму, де була реалізована концепція *Pax Romana* (Берд 2019, с. 109; Woolf, 1993). Цікаво, що при цьому, звертаючи увагу на часи правління «добрих імператорів»¹ у Римі, Макіавеллі (1965а) фактично ототожнює умови публічної безпеки з належним урядуванням: безпека державця йде пліч-о-пліч із безпекою народу; тріумф миру і справедливості в державі; утвердження повсюдно в країні спокою та добробуту; зникнення ворожнечі, розпусти, корупції та надмірних амбіцій. Фактично для цього окреслені мислителем управлінські елементи є ключовими в його концепції публічної безпеки в цілому. Їх він використовує як своєрідні нормативні взірці, з якими порівнює сучасні йому політико-правові умови, відносини та порядки.

Водночас у сучасності взірцем гарантування високого рівня публічної безпеки для Макіавеллі була Франція (на його думку, «це королівство з найкращими порядками і владою») (Machiavelli, 1965а), адже сильна централізована монархія, що утворилася в цій державі, була добрим прикладом, який мислитель вважав вартим для наслідування в сучасній йому Італії

¹ У науковій літературі традиційно доба п'яти так званих добрих імператорів (лат. *Quinque imperatores boni*) пов'язується з римськими імператорами, які правили в період 96–180 рр.: Нерва, Траян, Адріан, Антонін Пій та Марк Аврелій.

(Nederman, Gómez, 2002). При цьому на підтвердження своєї думки мислитель звертає увагу на те, що свобода й безпека «гарантуються багатьма інституціями» (Machiavelli, 1965a), у чому можна вбачати спробу філософського обґрунтування переваг інституційних чинників підтримання публічної безпеки над особистісними. На думку Макіавеллі (1965a), у Франції люди живуть у безпеці з тієї причини, що її королі пов'язані нескінченними законами, в яких і міститься безпека їх народу. Саме законослухняний характер французького режиму гарантує публічну безпеку, а такий його характер впливає як з додержання законів, так і з упорядкованого здійснення державної влади (Nederman, Gómez, 2002).

З-поміж інституційних чинників публічної безпеки Макіавеллі відводить особливе місце судовій владі, яка приборкує панство і, заступаючись за народ, заспокоює недовіру до королівської влади з боку простолюду. Отже, ця влада «зуміла, ні в кого не викликаючи недоволення королем, урозумляти сильних людей і захищати малих. Для безпеки короля і королівства годі було придумати щось краще за цей лад» (Machiavelli, 1965b). Таким чином, ключова роль у гарантуванні внутрішньої безпеки держави, на думку Макіавеллі (1965b), належить судовій владі, яка, вирішуючи правові конфлікти, домагається підтримання правопорядку та спокою всередині країни. При цьому він зауважує, що «немає корисної і необхідної влади, яка може бути надана тим, хто є ... охоронцями свободи держави, ніж право звинувачувати громадян перед народом або перед якимось суддею чи радою за будь-яку спробу порушення громадської свободи» (Machiavelli, 1965b). Без доступу громадян до судової влади не може бути стабільності держави. Відсутність арбітра у правових конфліктах спричиняє громадянські безпорядки, коли кожен змушений буде вдаватися до силових засобів захисту свого права, що може призвести до загибелі держави (Machiavelli, 1950, р. 130). Таким чином, вчасне виявлення та залагодження суспільних конфліктів за допомогою права й судової влади проявляються в його концепції важливими чинниками гарантування публічної безпеки.

Як сучасник Італійських воєн Макіавеллі саме в них та у внутрішніх чварах дрібних італійських держав убачає основні прояви того стану, який є прямою протилежністю французькому взірцеві, окресленому вище. Отже, протилежністю публічній безпеці, на думку Макіавеллі (1950, р. 143), є численні «звірства війни, чвари і заколоти, жорстокість у мирний

час, як і на війні, безліч убитих державців, безліч громадянських і зовнішніх воєн», що набувають осуду з боку мислителя як загрозові для незалежності його країни.

Та перш ніж гарантувати добробут підданним, держава має гарантувати їм безпеку. Основна мета держави, на думку Макіавеллі, це забезпечення безпеки підданих, щоб вони набули «міцність і певність» (Ма́к'явеллі, 2007, с. 398), при цьому сам уряд повинен бути «міцним і надійним» (Ма́к'явеллі, 2007, с. 157). Тим самим безпека виявляється не лише умовою вітального розвитку людини, а й передумовою для реалізації всіх інших функцій держави, ключовою та панівною, первинною її функцією.

Характерно, що безпека держави залежить також і від умиротворення народу, а не лише його правлячої меншості. Адже, «коли ненависть повсюдна, убезпечити себе годі, бо не знаєш, звідки ждати лиха, а коли всіх боїшся, довіритися не можна нікому» (Ма́к'явеллі, 2007, с. 93). Тому мислитель пропонує засуджувати дії кожного державця, який «покладаючись на фортеці, нічого не робив для того, щоб народ перестав його ненавидіти» (Ма́к'явеллі, 2007, с. 451).

Водночас для гарантування безпеки держави необхідно забезпечити її самодостатність. Це означає, що держава повинна мати власну армію, сильне врядування, спиратися на соціальну єдність народу та міцну економічну основу. Інакше кажучи, Макіавеллі визнає плюралістичність способів та інструментів гарантування публічної безпеки, що мають взаємопов'язаний характер та повинні відображати ефективні управлінські практики, які державцеві потрібно добре опанувати та застосовувати з урахуванням географічного розташування держави, її історичного досвіду, наявних інструментів гарантування безпеки, способів набуття та реалізації державної влади, особливостей економічної ситуації та соціального життя в країні, її зовнішньополітичного оточення тощо.

На думку Макіавеллі, держави повинні поводити себе як у внутрішніх, так і в закордонних справах, виходячи з пріоритету гарантування безпеки, який набуває в нього абсолютного характеру. При цьому основна мета його праці – створити викінчений каталог правил-настанов практичного ґатунку, адресованих володареві, який, раціонально і послідовно керуючись ними, «стає ніби спадковим і влада його зразу робиться міцнішою і надійнішою, ніж коли б він правив з давніх часів» (Ма́к'явеллі, 2007, с. 457). Фактично йдеться про пошук такого спектра засобів, які б якомога

більше допомагали утримувати період перебування при владі державця, мінімізуючи при цьому ризики її втрати з боку як внутрішніх, так і зовнішніх загроз. До того ж Макіавеллі виходить із необхідності поєднання персональних якостей державця з інституційними засобами гарантування публічної безпеки. Він апелює до того, що «Державець має бути обачним у своїй довірливості і вчинках, не лякатися себе самого і діяти неквапливо, з мудрістю і людяністю, щоб зайва довірливість не призвела до необережності, а надто велика підозріливість не зробила його нестерпним» (Мак'явеллі, 2007, с. 437). Водночас «розумний Державець повинен подумати про такий лад, за якого його співгромадяни потребуватимуть держави і його самого: тоді вони завжди зберігатимуть йому вірність» (Мак'явеллі, 2007, с. 421). Отже, вістря інтелектуального пошуку мислителя звертається до пошуку оптимальних інструментів гарантування як публічної безпеки, так і персональної безпеки державця, що вочевидь не збігаються.

Така прикладна спрямованість політико-правової безпекової концепції Макіавеллі закономірно детермінує її реалізм та прагматизм. Так, у розділі XV «Державця» мислитель прямо заявляє про розрив із середньовічною умоглядною та відірваною від життя традицією і маніфестує своє прагнення описувати політичні практики такими, якими вони є насправді, а не нормативні (бажані, але не дійсні) ідеали публічної безпеки (Мак'явеллі, 2007, с. 433–434). Мислитель закликає «шукати справжньої, а не уявної сутності речей» (Мак'явеллі, 2007, с. 434), адже інакше ми уподібнимося до «людини, яка забуває, що робиться задля того, що треба робити, швидше готує собі загибель, ніж порятунок» (Мак'явеллі, 2007, с. 434). Заперечуючи проти застосування якихось апріорних принципів, що треба робити задля публічної безпеки, він пропонує виходити з категорій потреби та інтересу, якими і керуються в повсякденному житті всі люди, зокрема можновладці, державці та народ.

Ґрунтуючись на засадах прагматизму та реалізму, безпекова концепція Макіавеллі складалася не з апріорних рекомендацій, а з емпіричних узагальнень, заснованих на критичному та ретельному аналізові багатого практичного досвіду функціонування безпекових інстанцій і засобів у різних країнах – від античності до сучасних йому Італії, Франції, Іспанії, Німеччини. В умовах домінування ще переважно середньовічного (теологічного за змістом і спрямованістю) підходу до осмис-

лення публічної безпеки такий (емпірично та прагматично орієнтований) підхід, блискуче застосований Макіавеллі до проблеми публічної безпеки, дав революційні, по суті, результати і призвів до початку секуляризації безпекової проблематики, незабаром підхопленої сучасними йому гуманістами та діячами Реформації.

Отже, в основу безпекової концепції Макіавеллі лягли також ідеї політичного реалізму та відмежування етики від політики, що дало змогу аналізувати проблеми публічної безпеки крізь призму дійсного (наявних політичних практик і чинних правопорядків), а не нормативно бажаного. Вважаючи неправомірною будь-яку спробу імпортувати моральні міркування до сфери політики, мислитель чітко і послідовно прагматизує публічну безпеку, уявляючи її сферою реальних політичних ходів і практик, до яких вдаються держави, їхні володарі, збройні сили, а також різні соціальні верстви в політичному протистоянні як всередині країн, так і на міжнародній арені. Таким чином, сферою публічної безпеки мислитель вважав надзвичайно широке поле політичних практик із залученням знаних акторів – від державців до простолюду. Відмежувавши сферу морального імперативу від сфери публічної безпеки, Макіавеллі кинув виклик тисячолітній інтелектуальній традиції, що тривала від Платона, Аристотеля, Цицерона до Августина і Фоми Аквінського, яка обстоювала ідею синергії між публічною безпекою як елементом політики й етичними засадами організації безпекових інституцій (Korab-Karłowicz, 2023). Розрив такої синергії, що трапився у творчості Макіавеллі, означав на практиці і його відмову від розгляду трансцендентних інстанцій публічної безпеки (Бог, церква), а також перехід до прагматичного дискурсу, орієнтованого на наявні політичні практики. Тим самим Макіавеллі, по суті, започаткував своєрідний «коперніканський переворот» у політико-правових ученнях раннього Нового часу, акцентуючи на світському характері як публічної безпеки, так і інстанцій її гарантування. Такий підхід уособлював відмову від розгляду теологічного виміру публічної безпеки й зосередження уваги виключно на секулярних її елементах як таких, що породжені практикою, а не умоглядними теоріями. Такі елементи відтепер стали розглядатися як єдино можливі в політико-правовому вченні Макіавеллі.

Водночас сутність і спрямованість його безпекової концепції дає змогу кваліфікувати її як «силову» (оскільки панівне значення для гарантування безпеки має військова сила, а не

закон: «не може бути добрих законів, де немає сильного війська, а де є сильне військо, звісно, будуть добрі закони») (Мак'явеллі, 2007, с. 425) та прагматичну (оскільки політичні добродетності часом можуть нехтуватися на угоду цілям гарантування публічної безпеки, а основною є максима «мета виправдовує засоби»¹).

Водночас ця концепція може вже бути інтерпретована як «національна», адже в ній саме національний аспект відіграє фундаментальне значення для підтримки обороноздатності та виживання держави. При цьому Макіавеллі оперує критеріями забезпечення безпеки не лише окремих міст-держав, а Італії в цілому (на відміну від його сучасника Ф. Гвіччардіні). Він твердо переконаний, що патріотизм пов'язаний із військовою справою та має слугувати цілям підтримання та зміцнення національної безпеки. У безпекових цілях він на перше місце серед обов'язків громадян висував обов'язок захисту країни (Sabine, 1961, р. 349). Отже, Макіавеллі може вважатися фундатором концепції національної безпеки в сучасному розумінні цього поняття, що спирається на розуміння важливості явищ патріотизму й національної ідеї всередині держави (Leung, 2012, р. 8). Поєднання особистих та публічних цінностей у захистові національної безпеки було певною даниною античному безпековому дискурсу (образ воїна-громадянина) та водночас актуальною вимогою пізньоренесансної італійської дійсності доби Італійських воєн.

Погляди на публічну безпеку, запропоновані Макіавеллі, органічно вписуються в ідеологічне обґрунтування абсолютизму в політико-правовій думці тогочасної Європи. Адже персона володаря, який прагне забезпечити державу від внутрішніх і зовнішніх ворогів та спиратися при цьому на насильство, аксіоматично передбачала наявність у нього розлогого інструментарію для досягнення безпекових цілей. Найпершим і найважливішим інституційним елементом публічної безпеки в цьому контексті для Макіавеллі виступає концентрація публічної влади в руках володаря та створення системи сильного централізованого врядування у країні. На думку мислителя, «завбачливий законодавець республіки..., чия мета полягає в сприянні суспільному благу, а не своїм приватним інтересам, і який прагне передати свою країну наступникам, повинен зосередити всю владу в себе» (Machiavelli,

1965б). Отже, безпека країни прямо залежить від підпорядкування її єдиному уряду.

При цьому самої лише концентрації публічної влади задля безпекових цілей недостатньо. Цілком закономірно, що Макіавеллі звертає увагу на проблему підтримання внутрішньої стабільності для забезпечення публічної безпеки: рівновага між конкуруючими інтересами окремих осіб і угруповань усередині держави; убезпечення суспільства від появи надмірних статків окремих осіб, адже страх їх втратити буде збуджувати цих людей до заколотів проти держави та громадянських воєн. Інструментом публічної безпеки Макіавеллі вважає поряд із міцною армією, сильним централізованим урядом, суспільною єдністю та економічним вирівнюванням суспільства також підтримання законності й правопорядку. Так само держава повинна вживати заходів із попередження погіршення економічного становища народу задля превенції заздрощів і соціальної нестабільності. Натомість недовговічність держави зумовлюється ініціаторами корупції і безпорядків, надмірними амбіціями й корупцією можновладців, що посилюють нерівність у суспільстві, яка спричиняє занепад держави (Machiavelli, 1950, р. 254).

Крім того, Макіавеллі став одним із перших мислителів, які задіяли в своєму інтелектуальному дискурсі про публічну безпеку категорію інтересів держави, якій у такий спосіб було надано персоніцентричне значення. Наявність специфічних інтересів держави означала остаточне конституювання її як окремої, автономної від суспільства, церкви, всього християнського світу політико-правової реальності, наділеної суверенністю у вирішенні своїх справ та самостійністю у відносинах з іншими державами. Крім того, Макіавеллі вдався до певного отождолення інтересів держави та її безпеки: одне явище можна визначити через інше, тобто ключовий інтерес держави полягає в підтриманні її безпеки, а безпека держави є предметом її постійної турботи й докладання зусиль (Korab-Karpowicz, 2023). Враховуючи, що потреби держави в безпеці детермінують її інтереси, Макіавеллі стверджує, що мудрий державець повинен дбати про належне фінансове забезпечення оборони країни, утримання боєздатної та чисельної армії, яка має захистити державу в разі нападу на неї з боку ворогів або ж допомогти державі розширити свої кордони (Leung, 2012, р. 4–9).

З національною ідеєю Макіавеллі тісно пов'язана й ідея створення національної армії, потреба в якій дедалі частіше усвідомлювалася

¹ Часом цю максиму приписують самому Н. Макіавеллі, а іноді – видатному британському мислителю XVII ст. Т. Гоббсу.

ренесансними мислителями, які переконувалися на прикладах Італійських воєн в неефективності і низькій боездатності найманих військ, котрі часто переходили від одного супротивника на бік іншого, переслідуючи передовсім матеріальну вигоду. Тож, на його думку, «без власних військ жодна держава не відчуває себе в безпеці, навпаки, вона завжди кинута напризволяще, не маючи тієї сили, яка б захистила її в лихолітті» (Мак'явеллі, 2007, с. 431). Досвід національної армії, створеної у Франції наприкінці Столітньої війни, був одним з яскравих і переконливих прикладів, який на практиці довів свою ефективність і на який мислитель закликав орієнтуватися в безпековій політиці в Італії. Саме така армія здатна не лише захистити, а й розширити кордони держави. Натомість наймані війська самі несуть загрозу розпаду держави, що, на думку мислителя, добре помітно на прикладі Західної Римської імперії, яка почала занепадати від початку широкого застосування найманих військ (Мак'явеллі, 2007, с. 431). Доводячи переваги національної армії над найманим військом, Мак'явеллі заперечує проти наявності в найманців відданості самопожертви, натомість наголошуючи на патріотизмі громадян, готових пожити власним життям задля захисту країни. Таким чином, він чітко пов'язує військову службу громадян з їх відданістю й вірністю державі (Skinner, 1992, р. 41), ставлячи в залежність від широкого застосування такої служби й публічну безпеку, особливо в часи збройних конфліктів. На його думку, саме наявність міцної армії має допомогти забезпечити політичну єдність Італії, роз'єднаної численними кордонами слабких міст-держав, які ставали легкою здобиччю іноземних загарбників. Відокремлені збройні формування були неспроможні забезпечити країну від страждань іноземного панування та зберегти суверенну державу.

Серед учених, які аналізують безпекові погляди Мак'явеллі, досі не вщухають суперечки довкола того, чи збирався мислитель застосовувати свою доктрину лише для Флоренції чи Італії в цілому. Якби там не було, він, схоже, вважав, що розробив універсальну концепцію, однаковою мірою придатну для використання в будь-якому контексті та масштабі. Головним для Мак'явеллі вочевидь було те, що він чітко усвідомлював переплетення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави та взаємозв'язок між ними, вододіл між якими не був для нього непроникним (Мак'явеллі, 2007, с. 442). Він, зокрема, зауважує, що зазвичай «владареві можуть загрозувати дві небезпе-

ки: одна, внутрішня, з боку підданців, а друга, зовнішня, від чужоземних можновладців. Від другої захищаються з допомогою доброго війська і добрих союзників. Якщо є добре військо, завжди знайдуться й добрі союзники, і внутрішнє становище завжди буде міцне, якщо міцне становище зовнішнє, аби лише якась змова не викликала чвар...» (Мак'явеллі, 2007, с. 442). Якщо державець не зможе ефективно забезпечувати свою державу від зовнішніх ворогів, він не утримається при владі, і навпаки, якщо він не забезпечить стабільності державного ладу та ефективного контролю над підданими, відвернення чвар і заколотів, то в разі зовнішньої агресії його влада впаде, підточена зсередини внутрішніми суперечностями й негараздами (Leung, 2012; Ilodigwe, 2019, р. 29).

Зв'язок концепції публічної безпеки з ідеєю державних інтересів простежується і в тому, що, на думку Мак'явеллі, кожна держава як автономна одиниця анархічного міжнародного правопорядку має власні інтереси, які вона змушена обстоювати, щоб вижити в конкретних політичних умовах. При подібності універсального базового інтересу (забезпечення публічної безпеки) кожна держава водночас має власні інтереси, що конкурують з інтересами сусідніх держав та детерміновані її географічним розташуванням, історичними традиціями, геополітичними стратегіями, внутрішньополітичною та військовою могутністю тощо. Тим часом послаблення зовнішньо- чи внутрішньополітичного виміру безпеки держави неодмінно позначиться на загальному стані публічної безпеки та може мати тривалі негативні наслідки для держави. Тому значну проблему мислитель убачає в тому, що дрібним та політично роздробленим італійським державам бракує узгодженості у проведенні спільної зовнішньої політики, яка б дала змогу протистояти іноземним загарбникам. Натомість ці держави були втягнуті у чвари між собою і більше переймалися міжусобними конфліктами, аніж загальноіталійською безпекою. Мак'явеллі в конкретних умовах військових конфліктів та внутрішньополітичної нестабільності пропонує державцям відмовитися від тяжіння до моральних імперативів і керуватися прагматичними міркуваннями гарантування публічної безпеки (Ilodigwe, 2019, р. 30). Тим самим у його інтерпретації сама публічна безпека переходить у розряд абсолютних суспільних імперативів (Woodley, 2016), які домінують у шкалі політико-правових цінностей.

Акценти на прагматичності в забезпеченні публічної безпеки доволі виразно помітні в аналізі Мак'явеллі сфери дипломатії,

формування зовнішньополітичних альянсів та у сфері воєнної безпеки. Мислитель схиляється до анархічної картини міжнародних відносин: їх невпорядкованість, несталість, хаотичність відкривають шлях для гарантування національної безпеки силовими методами та балансування на інтересах інших держав. Слід усіляко протидіяти спробам окремих держав мати панівне значення в Європі, оскільки це прямо загрожуватиме безпеці їхніх сусідів. Водночас загроза з боку зовнішніх ворогів є фундаментальним аспектом зовнішньої безпеки держави. Без її збереження неможливо забезпечити свободу своїм громадянам, тому зовнішня загроза, що виникає переважно із суперництва і жадоби панування, може бути використана і в цілях зміцнення національної безпеки (Machiavelli, 1950, р. 451).

У дипломатичній сфері державець має поводити себе як лис, уникаючи пасток, та одночасно як лев, захищаючись від ворогів: збройна сила має підтримуватись дипломатичним хистом (навіть хитрістю). Використовуючи дипломатичні засоби, державець повинен стати лідером і захисником своїх слабших сусідів, що не лише підвищить репутацією його держави на міжнародній арені, а й зміцнить її безпеку (Мак'явеллі, 2007, с. 439–440). Взагалі Мак'явеллі приділяє багато уваги створенню репутаційних чинників публічної безпеки: необов'язково насправді бути сильним, головне таким здаватися в очах як підданих, так і сусідніх держав, що дозволить уникати зовнішніх загроз.

Мак'явеллі не поділяє пацифістського пафосу, властивого більшості гуманістів його часу. Він пропонує не ухилятися від можливості зовнішніх воєн, коли це вигідно. Так, для гарантування своєї безпеки держави змушені проводити свідому політику розширення своїх кордонів у відносинах з іншими державами (Sabine, 1961, р. 331). Проте державець, реалізуючи таку політику, все ж повинен дбати про її визнання і схвалення, тобто знову таки має

дбати про репутаційні чинники гарантування публічної безпеки.

Отже, на думку мислителя, дипломатія потрібна для збереження влади державця, підтримання публічної безпеки та створення тривкої позитивної репутації на міжнародній арені. Вона ж дає змогу державі уникнути ізоляції, зовнішньополітичних пасток та утвердити вплив серед сусідів, а так само підтримувати баланс сил на зовнішній арені (Leung, 2012).

Інший аспект, на якому наголошує Мак'явеллі, – це вагома роль договорів у міжнародній політиці, детермінована неможливістю ізолюваного існування держав у системі міжнародних відносин. Адже жодні уряди «не можуть бути міцними через могутніх ворогів, які завжди протистоять їм чисельно» (Мак'явеллі, 2007, с. 157). Отже, потенційні чи реальні зовнішні загрози підштовхують державу до створення більш чи менш стійких міжнародних альянсів, що спрямовані проти тих чи інших сусідів або їхніх союзів. Активна політика в цьому напрямі слугує додатковим засобом зміцнення зовнішньої безпеки держави, а тому має бути предметом постійної турботи державця (Leung, 2012).

ВИСНОВКИ. Отже, безпековій концепції Мак'явеллі властиві раціоналізм, секуляризм, прагматизм, націоналізм, акцент на поєднанні силових та правових елементів з переважанням перших, інституційних та особистісних чинників публічної безпеки з пріоритетом перших, інструментів психологічного тиску (заякування, щоб тримати в покорі народ), військової сили і дипломатії (щоб запобігати зовнішнім загрозам), розмежуванні етики та політики у сфері публічної безпеки, збалансованому ставленні до необхідності підтримання внутрішньої і зовнішньої безпеки, високій оцінці історичного досвіду гарантування безпеки в античності та в сучасних йому централізованих і абсолютистських державах на ранньому етапі.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Берд М. S.P.Q.R. Історія Давнього Риму / пер. з англ. О. Дем'янчук. Київ : BookChef, 2019. 288 с.
2. Загуменна Ю. О. Концептуалізація феномену національної безпеки в теоретико-правовій науці: особливості сучасної методології. *Форум права*. 2021. № 66 (1). С. 37–55. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4486522>.
3. Кресін О. В. Становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX століття: компаративна концептуалізація : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Логос, 2017. 680 с.
4. Левчук І. І. Феномен соціального порядку – історико-політична інтерпретація. *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 36. С. 316–326.
5. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець / пер. з італ. А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2007. 511 с.

6. Allen J. W. *A History of Political Thought in the 16th Century*. London : Routledge, 1928. 560 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203706091>.
7. Ildigwe D. Machiavelli and the Limits of Realism in International Relations. *Journal of International Relations and Foreign Policy*. 2019. Vol. 7, No. 1. Pp. 20–38. DOI: <https://doi.org/10.15640/jirfp.v7n1a3>.
8. Korab-Karpowicz W. J. Political Realism in International Relations // *Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. by E. N. Zalta, U. Nodelman. Stanford : Stanford University, 2023. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/> (дата звернення: 11.09.2023).
9. Leung J. Machiavelli and International Relations Theory. *Glendon Journal of International Studies*. 2012. Vol. 1. Pp. 3–13.
10. Machiavelli N. *Discourses on the First Decade of Titus Livius* // *Machiavelli: The Chief Works and Others* : in 3 vols / transl. by A. H. Gilbert. Durham NC : Duke University Press, 1965a. Vol. 1. Pp. 175–532.
11. Machiavelli N. *The Art of War* // *Machiavelli: The Chief Works and Others* : in 3 vols / transl. by A. H. Gilbert. Durham NC : Duke University Press, 1965b. Vol. 2. Pp. 561–726.
12. Machiavelli N. *The Prince and The Discourses*. New York : Modern Library, 1950. 540 p.
13. Nederman C. J., Gómez T. V. Between Republic and Monarchy? Liberty, Security, and the Kingdom of France in Machiavelli. *Midwest Studies in Philosophy*. 2002. Vol. 26. Pp. 82–93. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-4975.261055>.
14. Pocock J. G. A. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton : Princeton University Press, 1975. 664 p.
15. Sabine G. H. *A History of political theory*. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1961. 349 p.
16. Skinner Q. *Great Political Thinkers: Machiavelli*. Oxford : Oxford University Press, 1992. 459 p.
17. Skinner Q. *The Foundations of Modern Political Thought* : in 2 vols. Cambridge : Cambridge University Press, 1978. Vol. 1: *The Renaissance*. 313 p.
18. Strauss L. *Thoughts on Machiavelli*. Glencoe, IL : The Free Press, 1958. 348 p.
19. Woodley S. Machiavelli and the Politics of Fear // ERLC : сайт. 19.05.2016. URL: <https://erlc.com/resource-library/articles/machiavelli-and-the-politics-of-fear/> (дата звернення: 11.09.2023).
20. Woolf G. *Roman peace* // *War and Society in the Roman World* / ed. by J. Rich, G. Shipley. London : Routledge, 1993. Pp. 171–194.
21. Yigzaw T. D. Reason of state in the philosophical works of Niccolo Machiavelli. *African Journal of History and Culture*. 2017. Vol. 9 (10). Pp. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.5897/AJHC2017.0379>.

Надійшла до редакції: 15.09.2023

Прийнята до опублікування: 28.10.2023

REFERENCES

1. Allen, J. W. (1928). *A History of Political Thought in the 16th Century*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203706091>.
2. Berd, M. (2019). *S.P.Q.R. History of Ancient Rome* (O. Demianchuk, Transl.). BookChef.
3. Ildigwe, D. (2019). Machiavelli and the Limits of Realism in International Relations. *Journal of International Relations and Foreign Policy*, 7(1), 20–38. <https://doi.org/10.15640/jirfp.v7n1a3>.
4. Korab-Karpowicz, W. J. (2023). Political Realism in International Relations. In E. N. Zalta, U. Nodelman (Eds.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford University. <https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/>.
5. Kresin, O. V. (2017). *Formation of the theoretical foundations of comparative legal research in the second half of the XVIII – the first third of the XIX century: comparative conceptualization*. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine; Logos.
6. Leung, J. (2012). Machiavelli and International Relations Theory. *Glendon Journal of International Studies*, 1, 3–13.
7. Levchuk, I. I. (2009). The phenomenon of social order – historical and political interpretation. *Actual Problems of Politics*, 36, 316–326.
8. Machiavelli, N. (1950). *The Prince and The Discourses*. Modern Library.
9. Machiavelli, N. (1965a). *Discourses on the First Decade of Titus Livius*. In A. H. Gilbert (Transl.), *Machiavelli: The Chief Works and Others* (Vol. 1). Duke University Press.
10. Machiavelli, N. (1965b). *Discourses on the First Decade of Titus Livius*. In A. H. Gilbert (Transl.), *Machiavelli: The Chief Works and Others* (Vol. 2). Duke University Press.
11. Machiavelli, N. (2007). *Florentine Histories. Il Principe* (A. Perepadi, Transl.). Folio.
12. Nederman, C. J., & Gómez, T. V. (2002). Between Republic and Monarchy? Liberty, Security, and the Kingdom of France in Machiavelli. *Midwest Studies in Philosophy*, 26, 82–93. <http://doi.org/10.1111/1475-4975.261055>.

13. Pocock, J. G. A. (1975). *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton University Press.
14. Sabine, G. H. (1961). *A History of political theory*. Holf, Rinehart and Winston.
15. Skinner, Q. (1978). *The Foundations of Modern Political Thought* (Vol. I). Cambridge University Press.
16. Skinner, Q. (1992). *Great Political Thinkers: Machiavelli*. Oxford University Press.
17. Strauss, L. (1958). *Thoughts on Machiavelli*. The Free Press.
18. Woodley, S. (2016, May 19). *Machiavelli and the Politics of Fear*. ERLC. <https://erlc.com/resource-library/articles/machiavelli-and-the-politics-of-fear/>.
19. Woolf, G. (1993). Roman peace. In J. Rich, G. Shipley (Eds), *War and Society in the Roman World*. Routledge.
20. Yigzaw, T. D. (2017). Reason of state in the philosophical works of Niccolo Machiavelli. *African Journal of History and Culture*, 9(10), 78–84. <https://doi.org/10.5897/AJHC2017.0379>.
21. Zagumenna, Yu. O. (2021). Conceptualization of the Phenomenon of National Security in Theoretical and Legal Science: Features of Modern Methodology. *Forum of Law*, 66(1), 37–55. <http://doi.org/10.5281/zenodo.4486522>.

Received the editorial office: 15 September 2023

Accepted for publication: 28 October 2023

YULIYA OLEKSANDRIVNA ZAHUMENNA,

*Candidate of Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Theory and History of State and Law;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0617-8363>,
e-mail: yuliyazagum@gmail.com*

NICCOLO MACHIAVELLI'S VIEWS ON PUBLIC SECURITY

The article investigates and reveals the comprehension of how the concepts of the public security phenomenon are constructed in the philosophical and legal views of Niccolo Machiavelli.

In Europe at that time, ensuring public security was an extremely urgent task for almost every state, which involved concern for the individual human salvation, i.e. the search for confidence in faith, at the individual level, and at the collective level – concern for the protection of subjects from violence, war, injustice, hunger, rising prices, poverty, and concern for public welfare in the broadest sense. It is emphasised that one of the most popular and detailed concepts of public security at that time was proposed by the prominent Italian philosopher, diplomat and politician Niccolo Machiavelli (1469–1527). There have been and still are heated academic discussions around its content, meaning and focus, which touch upon some controversial aspects of the security concept and help to clarify important nuances of Machiavellian vision of public security and key instruments for its guarantee better.

According to the results of the study, it has been concluded that Machiavelli's security concept is characterised by rationalism, secularism, pragmatism, nationalism, an emphasis on a combination of power and legal elements with the predominance of the former, institutional and personal factors of public security with the priority of the former, instruments of psychological pressure (intimidation to keep the people in line), military force and diplomacy (to prevent external threats), separation of ethics and politics in the field of public security, a balanced attitude to the need to maintain internal and external security, and a high appreciation of the historical experience of ensuring security in antiquity and in modern centralised and absolutist states at an early stage.

Key words: *Renaissance, Reformation, public security, national security, security, Niccolo Machiavelli, statesman.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Загуменна Ю. О. Погляди Ніколло Макиавеллі на публічну безпеку. *Право і безпека*. 2023. № 4 (91). С. 119–128. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.10>.

Citation (APA): Zahumenna, Yu. O. (2023). Niccolo Machiavelli's views on public security. *Law and Safety*, 4(91), 119–128. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.10>.